

Henrik Gabriel Porthan Jöns Budden löytäjänä

Mikko Kauko

Naantalin luostarissa 1400-luvun jälkipuoliskolla vaikuttanut Jöns Budde (s. 1437 tai aiemmin, k. 1491 tai myöhemmin) oli ruotsalaisen kielialueen ensimmäinen nimeltä tunnettu tuottelias ja ammattimainen kääntäjä. Keskiajan Ruotsissa vaikuttaneista kirjoittajista vain pyhäältä Birgitalta on säilynyt enemmän tekstiä kuin Buddelta. Siitä huolimatta Budde vaipui pian kuolemansa jälkeen unohduksiin, ja häntä koskevia mainintoja ei seuraavilta vuosisadoilta ole juuri ollenkaan, kunnes Turun vanhan akatemian kaunopuheisuuden professori Henrik Gabriel Porthan lopulta nosti Budden esiin.

Laajemmin Buddea koskeva tutkimus alkoi 1800-luvulla ensin tekstijulkaisujen muodossa. 1900-luvulla työ jatkui Budden kielimuodon, henkilöhistorian ja käännöstekniikan parissa. Viime vuosina Budde-tutkimus on jälleen ollut pinnalla sekä historioitsijoiden että kielentutkijoiden keskuudessa. Suuren yleisön joukossa Budde on kuitenkin pysynyt melko tuntemattomana, vaikka maallikko toisaalta voikin törmätä Buddeen erilaisissa populaareissa yhteyksissä. Onhan turistien nähtävänä Naantalin kirkon tykönä Budden muistokivi ja sen läheisyydessä tienviitat, joissa lukee *Budden polku* ja *Jöns Budden tie*. Turun keskiaikaisilla markkinoilla yleisö sai vuonna 2014 kuulla Budden julistavan jylhää sanomaansa amatöörinäyttelijän esittämänä. Agricolaan verrattava kuuluisuus Budde ei silti ole. Akateemisten piirien osalta Budden kohtalot muistuttavat Agricolan jälkimainetta. Agricolakin vaipui unohdukseen, josta hänet nostettiin 1800-luvulta lähtien esiin, ja Agricolaakin käsitteli jo Porthan, kuten Kaisa Häkkinen on todennut.¹ Agricolan osalta unohdus ei kuitenkaan ollut niin täydellinen kuin Budden kohdalla.² Budden unohduksiin joutuminen on voinut johtua siitä, että hän oli katolisen ajan ja luostarimaailman edustaja. Budden käännökset ovat voineet olla reformaatioajan kääntäjien esikuvia, mutta yhtäläisyyksien ei tarvitse kertoa suorasta yhteydestä.³ Nimeltä Buddea ei reformaatioaikana mainita, mutta se ei tarkoita, ettei hänen käännöksistään olisi käytetty mihinkään. Budden nimi kuitenkin nousi Porthanin aikana esiin jokseenkin täydellisestä tuntemattomuudesta. Porthan kaivoi muutenkin esiin Suomen keskiajan historian lähteitä⁴, ja hänen roolinsa Buddeen kohdistuvan tutkimuksen aloittajana oli siten laajemman kokonaisuuden osa.

¹ Kaisa Häkkinen, Henrik Gabriel Porthan Agricola-tutkimuksen uranuurtajana. *Auraica. Scripta a Societate Porthan edita Vol. 6* (2015), 9–19.

² Vrt. Häkkinen 2015, 9.

³ Natan Lindqvist, Bibelsvenskans medeltida ursprung. *Nysvenska studier* 8 (1928), 165–260; Erik Neuman, Språket i Nya Testamentet 1526 och i Gustav Vasas Bibel 1541. *Nysvenska studier* 16 (1936), 1–66; Mikko Kauko, *Jöns Budde och hans skrifter – yngre fornsvenskt textmaterial och mannen bakom det*. *Annales universitatis Turkuensis B402*. Turun yliopisto 2015, 71.

⁴ Janne Harjula & Visa Immonen & Panu Savolainen, Voimatekijästä unohdetuksi raunioksi. Turun dominikaanikonventti. Teoksessa Meri Heinonen, Meri & Marika Räsänen (toim.) *Pohjoinen reformaatio*. Turun historiallinen arkisto 68. Turku Centre for Medieval and Early Modern Studies & Turun Historiallinen Yhdistys 2016, 293.

Porthan ja eräs Turun Akatemian kirjaston käsikirjoitus

Vuonna 1787 Porthan esitteli Turun Akatemian kirjaston historiaa käsittelevässä teoksessaan joukon kirjastossa säilytettyjä käsikirjoituksia. Niiden joukossa on kuvaus⁵ käsikirjoituksesta, joka oli Budden omakätisesti kirjoittama ja joka tuhoutui Turun palossa vuonna 1827. Sitä koskevat tietomme ovat kaikki nimenomaan Porthanilta, joka kuvailee käsikirjoitusta latinaksi ja antaa käsikirjoituksesta ruotsinkielisiä sitaatteja. Porthan mainitsee käsikirjoituksen olleen suuri oktaavo tai pikemminkin kvartto, joten se lienee vastannut kooltaan suunnilleen nykyistä A4-arkkia tai ollut vähän pienempi. Porthan mainitsee käsikirjoituksen olleen viallinen ja rikkinäinen (*manicum et lacerum*). Kanteen oli Porthanin mukaan kirjoitettu vanhalla käsialalla *Liber Fratrum Vallisgracie, scripta Buddas* 'Naantalain veljien kirja, Budden kirjoituksia'. Porthan jatkaa, että kirjainten muodosta päätellen käsikirjoitus oli 15. vuosisadalta ja että käsiala oli hankalalukuista (*lectu molestum*).

Seuraavaksi Porthan esittelee käsikirjoituksen sisältöä. Ensinnä se sisälsi *Mechtildin ilmestykset* Jöns Budden ruotsinnoksena. Budden käännös on säilynyt eräässä toisessa käsikirjoituksessa, jonka mukaan se on myös editoitu.⁶ Säilynyt käsikirjoitus ei kuitenkaan ole Budden omakätinen, vaan kopio. Kopio lienee tehty suoraan Budden autografista ja jo 1470-luvulla.⁷ Nykyaikaan säilyneen käsikirjoituksen alussa ja lopussa on *lacuna* eli aukko kohta, mistä johtuen siitä puuttuu tieto käännösajasta ja -paikasta. Porthanin käsissä olleessa käsikirjoituksessa tuollainen tieto kuitenkin oli. Porthan siteeraa käsikirjoituksessa ollutta mainintaa siitä, että se *screffs i Nadhendal ok lyctädhes pa S:te Margarete dagh aff broder Jönes Budde anno (MCD) lxxx:o* 'kirjoitettiin Naantalissa ja se valmistui pyhän Margaretan päivänä veli Jöns Budden toimesta vuonna 1480'. Lisäksi mainitaan, että samainen Budde *henne ok wändhe aff Latino först i Swenskt maall anno mcdlxi:o tha stadder i Wazsten i clostrenes ärende* 'myös käänsi sen latinasta ensimmäisenä ruotsin kielelle vuonna 1469 ollessaan Vadstenassa luostarin asialla'.

Porthan lisää, että myös kuvaus siitä, miten ihmeellisesti Budden käännöstyö onnistui pyhimyksen avulla, on siteeraamisen arvoinen. Sitten seuraa melko pitkä ruotsinkielinen sitaatti, joka avaa käännöstyön vaikeuksia keskiajalla.⁸ Nämä käännökseen kuuluneet loppusanat eivät ole säilyneet nykypäivään missään muualla kuin Porthanin siteeraamina, ja ne ovat yksi harvoista Budden kirjoittamista alkuperäisteksteistä. Alkuperäisteksti kertoo Buddesta joissakin suhteissa enemmän kuin hänen laajat ja lukuisat käännöksensä. Porthanin siteeraamassa jaksossa Budde kirjoittaa kolme viikkoa ennen pääsiäistä olleensa Vadstenassa. Hän oli siellä tehnyt kopion *Mechtildin ilmestysten* latinankielisestä versiosta. Kopiointityöhön oli häneltä kulunut kaksi viikkoa, ja Budde oli työn jälkeen aivan uupunut, suorastaan vuoteenomana. Abbedissa ja muut sisaret pyysivät Buddelta, että teos olisi saatava myös niiden ulottuville, jotka

⁵ Henrik Gabriel Porthan, *Opera selecta. Pars tertia*. Finska litteratur-sällskapet 1868, 143–148.

⁶ Robert Geete, *Hel. Mechtilds uppenbarelser (Liber spiritualis gratiae). Öfversatta från latinet år 1469 af Jöns Budde. Efter gamla handskrifter*. Samlingar utgivna av Svenska fornskriftsällskapet 32. Kungl. Boktryckeriet. P. A. Norstedt & söner 1899.

⁷ Christer Laurén, Predikanten som översättare. Mechtilds uppenbarelser i Jöns Buddes fornsvenska version – handskrift och översättningsteknik. *Folkmålsstudier* 21 (1972), 21, 26.

⁸ Kts. myös Marko Lamberg, *Jöns Budde. Birgittalaisveli ja hänen teoksensa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1115. Suomalaisen kirjallisuuden seura 2007, 13–14.

eivät osaa latinaa. Buddesta käännoistyöhön ryhtyminen tuntui vaikealta, koska teksti oli niin kallista ja taidokasta latinaa (*swa dyrt ok konstelighit llatyn*). Budde aloitti käännoistyön suurella vaivalla. Sitten hän näki unta, että kammiossa, jossa hän työskenteli, oli niin pimeää, että hän näki hyvin vähän, eikä voinut mitään kirjoittaa (*ganzska lithit saagh ok inthet kunde scrifwa*). Silloin hänelle ilmestyi ihana neito, joka sanoi näkevänsä, että Budde on kovassa ahdingossa, koska sekä huone että kirja vaikuttavat hänestä niin pimeiltä. Kirjan pimeys tulee ottaa kuvaannollisesti eli niin, että teksti tuntui vaikealta. Neito näytti Buddelle taulua, joka oli kuin kirkkain peili (*klarasta spellig*) sanoen, että peilissä Budde näkee ja ymmärtää kaiken sen, mitä kirjassa lukee. Sitten Budde heräsi tästä unesta, ja kaikki väsymys ja vaikeus olivat tiessään. Häntä ei ollenkaan väsyttänyt, eikä hän tarvinnut unta ja lepoa, vaan käänsi koko teoksen latinasta ruotsiksi kahdessa viikossa. Tämä ripeys herätti suurta ihmetystä, ja Budde sanoo sen olleen mahdollista vain pyhän immen avustuksella. Hänestä ei olisi työhön muuten ollut.

Voidaan kysyä, kuinka kirjaimellisesti Budden kuvaus on otettava. Huonouden ja osaamattomuuden korostus voi olla retorinen keino, ja konventioihin kuului ansioiden vähättely. Muualla on säilynyt kohtia, joissa Budde sanoo kirjoittaneensa huonosti ja epämiellyttävästi, joskin niissä hän viitanee huonoon käsialaansa.⁹ Vähäiseen osaamiseen ja taitamattomuuteen vedotaan retorisesti myös esimerkiksi vuoden 1526 Uuden Testamentin ruotsinnoksen esipuheessa ja Kaarle-¹⁰herttuan aikaisissa asetuksissa.¹¹ Kunnia käännoistyön onnistumisesta annetaan Mechtildille ehkä siksi, että se korostaa Mechtildin ihmeellistä arvoa, pyhyttä ja kykyä. Se tavallaan myös virallistaa käännoksen tai todistaa sen oikein käännetyksi, koska mukana oli jotakin pyhää ja ihmeellistä. *Mechtildin ilmestykset* on laaja ja vaikeakin teksti, joten ei ole itsestään selvää, että maininta vain kahden viikon työskentelystä voidaan ottaa kirjaimellisesti. Työ on ollut suuri. On sinänsä mielenkiintoista, että Porthan on katsonut tämän ihmekertomuksen olevan siteeraamisen arvoinen. Porthan siis osasi nähdä keskiaikaisten kirjoitusten historiallisen merkityksen.

Porthan siteeraa Buddea vielä enemmänkin, ja jatkokin on kiintoisa. Seuraa nimittäin joitakin latinankielisiä runosäkeitä, jotka ovat Budden omasta kynästä. Se, että Porthan siteeraa ne, on erittäin arvokas lisä Budden tuntemukseen. Säkeet ovat harvinaisen, joskaan eivät ainoa, esimerkki siitä, että Budde on itse tuottanut tekstiä latinan kielellä. Samalla ne ovat esimerkki siitä, että Budde oli kiinnostunut runomitoista ja yritti jopa itse käyttää niitä.¹² Porthanin siteeraamat säkeet osoittavat Budden jonkinasteista klassillista sivistystä.¹³ On helppo ymmärtää, että Porthan on ollut kiinnostunut Budden tuottamasta latinasta. Porthanin aikanahan latina suorastaan kukoisti Turussa ja Porthan oli klassisen latinan mestari.¹⁴

⁹ Mikko Kauko, Det poetiska inslaget i Jöns Buddes skrifter. *Språkbruk 1* (2013), 14.

¹⁰ Kaarle IX, joka antoi asetuksia ollessaan herttuana Sigismundin hallitessa kuninkaana.

¹¹ Patrik Åström, *Tendensen i Kristoffers landslag*. Samlingar utgivna av Svenska fornskriftsällskapet 100. Svenska fornskriftsällskapet 2016, 33.

¹² Kauko 2013.

¹³ Kauko 2015, 202–203.

¹⁴ Vrt. Inkeri Kinnari, Turkulaiset ylioppilaat Ciceron jalanjäljillä. Turun akademia ja Cicero 1700-luvulla. Teoksessa Kalle Knaapi & Veli-Matti Rissanen & Minna Seppänen (toim.) *Tullius noster. Kirjoituksia Cicerosta*. Artes liberales. Faros 2015, 270.

Mechtildin ilmestysten lisäksi käsikirjoitus sisälsi Porthanin mukaan tekstin nimeltä *Viridarium celeste Sancte Birgite* 'Pyhän Birgitan taivaallinen puutarha'. Porthanin mukaan teksti on *ab eodem auctore e Latino conversum et superiori adjectum operi* 'saman tekijän latinasta kääntämä ja edelliseen teokseen liittämä'. Samalla tekijällä tarkoitetaan Buddea, mutta se ei suinkaan merkitse tekstin olleen Budden laatima alkuperäisteos, koska samaan hengenvetoon mainitaan sen olevan käännetty latinasta. Lisäksi Porthan siteeraa käsikirjoituksesta kohdan, jonka mukaan tekstin on laatinut Alphonsus Vadstenan sisaria varten. Porthan toteaa, että *Alphonsus hic, auctor libri, quis fuerit, mihi non constat* 'minulle on epäselvää, kuka oli tämä Alphonsus, kirjan tekijä'. Alphonsus lienee ollut pyhän Birgitan rippi-isä, espanjalainen Alfonso Pecha de Vadaterra (n. 1330–1388), joka oli Jaénin piispa.¹⁵ Porthanin esittely tästä tekstistä on arvokas, koska tämä Budden käännös ei ole säilynyt missään muualla, eikä sen olemassaolostakaan olisi tietoa ilman Porthanin mainintaa asiasta. On mahdollista, että on ollut olemassa muitakin Budden kääntämiä tekstejä, joista emme nykyään tiedä mitään. On mielenkiintoista, että Porthanin tuntemaan käsikirjoitukseen on liitetty toinen Budden kääntämä teos, sillä se *Mechtildin ilmestysten* käsikirjoitus, joka on säilynyt, ei sisällä sen lisäksi mitään muuta.¹⁶

Porthan siteeraa Budden ruotsinkielistä tekstiä, jossa tämä perustelee tekstien liittämistä yhteen. Sitaatissa Budde toteaa, että *Mechtildin ilmestykset* muistuttavat paljon pyhän Birgitan ilmestyksiä, ja siitä syystä mukaan sopii liittää joitakin Birgitan ilmestyksiä. Budde jatkaa, että *Pyhän Birgitan taivaallinen puutarha on uhtaghen ok samanhemptädh* 'otettu ja koottu' kahdeksan kirjaa käsittävistä Birgitan ilmestyksistä niitä varten, jotka *ey faa eller empne hafva* 'eivät saa tai joilla ei ole syytä' lukea ilmestysten kaikkia kahdeksaa kirjaa kokonaan. Tällaisen maininnan selityksenä voi olla yksinkertaisesti se, että kahdeksan kirjan kokonaisuus on laaja, ja monelle on voinut olla mielekkäämpää tutustua suppeampaan valikoimaan. Muitakin selityksiä voi kuitenkin olla. Birgitan ilmestysten ruotsinkielisen version keskeisissä käsikirjoituksissa on nimittäin joitakin kohtia joutunut sensuuriin. Esimerkiksi Birgitan ilmestysten ensimmäisen kirjan luvut 47–49 ovat eräissä tärkeissä muuten ruotsinkielisen tekstin sisältävissä käsikirjoituksissa latinaksi. Ennen latinankielistä osiota sanotaan, etteivät luvut sisällä sellaista hyötyä tai opetusta, joka maallikoiden tarvitsee tietää. Papit taas lukevat mieluummin latinaa, ja siksi kyseiset luvut ovat latinaksi.¹⁷ Papeja kritisoivat kohdat on siis haluttu sensuroida muilta kuin papeilta itseltään. Ilmestysten toisen kirjan luvut 6–13 ohitetaan keskeisissä käsikirjoituksissa, minkä on ajateltu johtuvan siitä, että niiden ritarielämää käsittelevä sisältö olisi liian maailmallista ja siksi sensuroitu nunnilta, mutta kun kyseiset kohdat kuitenkin on ruotsinnettu ilmestysten kahdeksannen kirjan yhteyteen, näyttää siltä, että ne on vain haluttu sijoittaa luontevampaan kohtaan.¹⁸ Meillä on yhtä kaikki viitteitä siitä, että ruotsinnoksen osia on ehkä joskus haluttu sensuroida maallikoilta tai nunnilta sisällöllisistä syistä. Tämä voi selittää myös maininnan niistä, jotka eivät saa tai joiden ei ole syytä lukea kaikkia Birgitan ilmestyksiä.

¹⁵ Lamberg 2007,324, 216, alaviite 18.

¹⁶ Laurén 1972, 15.

¹⁷ Kts. Roger Andersson, *Heliga Birgittas texter på fornsvenska. Birgittas uppenbarelser. Bok I. Sällskapet Runica et Mediævalia* 2014, 257.

¹⁸ Roger Andersson, *Heliga Birgittas texter på fornsvenska. Birgittas uppenbarelser. Bok 2. Sällskapet Runica et Mediævalia* 2016, 14.

Pyhän Birgitan taivaallinen puutarha on teos, jota ei ainakaan ruotsinkielisenä ole nykypäivään säilynyt sellaisenaan ollenkaan, mutta koska se oli valikoima pyhän Birgitan ilmestyksiä, on sen sisältö kyllä muualla säilynyt, vaikka emme tiedäkään, mitä ilmestyksiä valikoima sisälsi. Porthan mainitsee, että *Pyhän Birgitan taivaallinen puutarha* jakautuu kolmeen kirjaan, joten aivan suppea valikoima se ei ole ollut. Porthanin kuvauksen perusteella käsikirjoituksessa on tämän tekstin kohdalla ollut ainakin kaksi *lacunaa* niin, että toisen kirjan loppu ja kolmannen kirjan alku on puuttunut samoin kuin kolmannen kirjan loppu. Porthan siteeraa edellä mainitun Alphonsuksen esipuhetta, jonka täytyy olla Budden ruotsintama. Siinä Alphonsus sanoo jakavansa teoksen kolmeen kirjaan, joista ensimmäinen käsittelee pyhää kolminaisuutta ja sitä, millainen ilo neitsyt Mariasta ja hänen pojastaan oli jo ennen kuin heidät luotiin. Toinen kirja keskittyy heidän luomiseensa ja tekoihinsa maan päällä. Kolmas kirja keskittyy siihen, miten he lähtivät tästä maailmasta ja päätyivät taivaaseen. Näin yleisluontoisen kuvauksen perusteella on toki mahdoton tietää tarkalleen, mitä ilmestyksiä valikoimassa on ollut mukana. Mahdollisia ovat esimerkiksi Birgitan ilmestysten ensimmäisen kirjan luku 9, joka käsittelee Marian syntymää ja ottamista taivaaseen, ja saman kirjan 10. luku, jossa Maria kuvailee, kuinka hän kantoi Jeesusta, synnytti tämän ja seurasi tämän piinaa ja kuolemaa.¹⁹ Mukana on tarvinnut olla suuri määrä ilmestyksiä, joten mainitut esimerkit ovat vain pieni osuus.

Budden kääntämien *Mechtildin ilmestysten* sisältöä Porthan arvostelee ankarin sanoin todeten, että *somnia continet stultissima, nugas pias, et saepe impia deliria* 'se sisältää mitä typerimpiä unelmia, hurskaita jaarituksia ja usein jumalattomia harhoja'. Wollin²⁰ liittää tämän maininnan luterilaisena aikana pitkään esiintyneeseen kaiken katolisen ja paavillisen yleiseen väheksyntään ja halveksuntaan. Porthan on ensimmäisiä, joka vuoden 1491 jälkeen on maininnut Jöns Budden nimeltä²¹ – mainitulta vuodelta on peräisin viimeinen varma tieto siitä, että Budde oli vielä elossa, sillä meille on säilynyt Budden omakätinen merkintä vuodelta 1491. Välissä kuluneilta vuosisadoilta tiedossamme on Buddeen liittyvä maininta, joka on Johannes Bureuksen (1568–1652) Suson *Jumalallisen viisauden mittaajan* ruotsinnoksen sisältävään käsikirjoitukseen raapustama kommentti siitä, että käsikirjoituksen sisältämä kieli on *then wärste Swenska som finnas skal* 'huonointa ruotsia, mitä oleman pitää'. Tämän tylyn tuomion saaneen tekstin kääntäjä oli erittäin todennäköisesti Budde, vaikka säilynyt käänös onkin anonyymi.²² Bureus ei myöskään mainitse Buddea nimeltä.

Porthanin muut tiedot Buddesta

Porthan mainitsee kuvailemansa käsikirjoituksen sisällön todistavan Budden olleen tarkka (*diligentem fuisse*). Porthan jatkaa, että lisäksi on säilynyt Budden käännöksiä Raamatun kirjoista (Juudit, Ester, Ruut ja kaksi makkabealaiskirjaa), ja tekstit ovat osoituksia hänen utteruudestaan (*industriæ suæ specimina*). Porthan on myös

¹⁹ Kts. Andersson 2014, 57–68.

²⁰ Lars Wollin, Jöns Budde och eftervärlden. En presentation, en forskningsrapsodi – och några spekulationer. Teoksessa Lars Wollin (toim.): *Bilden av Budde. Studier kring en svensk språk pionjär*. Åbo Akademis förlag 2011, 14; Vrt. myös Häkkinen 2015, 14.

²¹ Wollin 2011, 15.

²² Kauko 2015, 41, 238.

tietoinen siitä, että hän oli ensimmäisiä, jotka huomasivat Budden olleen merkittävä tai edes olemassa. Porthan nimittäin toteaa, että Budden tekstit näyttävät jääneen tuntemattomiksi (*fugisse videntur cognitionem*) tarkoiltakin varhaisen kirjallisuutemme tuntijoilta. Porthan oli siis tehnyt löydön²³ eli kaivanut esiin muilta huomaamatta jääneen tarkan ja ahkeran kääntäjän, joskaan käännösten sisältö ei Porthanin silmissä ollut kovinkaan arvostettavaa. Kuten edeltä näkyy, Porthan ei ainoastaan kuvaillut käsillä ollutta käsikirjoitusta ja sen sisältöä, vaan esitti lisäksi sekä positiivisia että negatiivisia arvioita kääntäjästä ja teksteistä. Lisäksi Porthan esitteli muita tietojaan Buddesta ja muista tämän käännöksistä eli asetti käsikirjoituksen tekstit laajempaan kontekstiin. Jyrkän arvottavat arvostelut sisällöstä eivät nykymittapuulla tulisi kyseeseen, mutta muuten Porthanin työ näyttäytyy asiallisena.

Porthan mainitsee alaviitteessä vielä erään mielenkiintoisen seikan. Akatemian kirjastoon on nimittäin *nuper casu* 'hiljakkoin sattumalta' saatu kuva, joka on *ligno affabre insculptus* 'taidokkaasti leikattu puusta'. Kuva on kopioitu ehtoollisastiasta, josta Porthan sanoo *nescio cui Ecclesiae* 'en tiedä, minkä kirkon'. Kyseessä on pateeni, jonka Budde lahjoitti Naantalin luostarikirkkoon.²⁴ Porthan siteeraa kuvaa kiertävän tekstin, jonka mukaan astian antoi valmistaa Tukholmassa Naantalin veli Jöns Budde. Porthan sanoo lopuksi, ettei hänen tiedossaan ole, kuka antiikviteettien kerääjä on antanut valmistaa puisen kopion ja milloin. Kopion tasosta saa käsityksen vertaamalla Porthanin julkaisemaa kuvaa esimerkiksi Harjulan artikkelin kuvituksena julkaistuun värikuvaan itse pateenista.²⁵ Pateeni kuvineen ja teksteineen on herättänyt keskustelua aina viime aikoihin asti, sillä siinä kuvattu hahmo saattaa esittää Buddea itseään, ja se, että Buddella on ollut varaa teettää ja lahjoittaa luostarille tuollainen esine, viittaa siihen, että hänen taustansa on ollut varakas. Koska Naantali mainitaan pateenissa olevassa tekstissä, jonka Porthan siteeraa, vaikuttaa oudolta, että Porthan silti mainitsee olevansa tietämätön siitä, mille kirkolle kuuluvasta astiasta on kyse.

Nostan esille vielä Jöns Budden nimen. Historiankirjoissa ja monissa muissa yhteyksissä on vakiintunut tavaksi puhua henkilöstä nimeltä *Jöns Budde*. Keskiajan lähteissä ja myös Budden omakätisissä kirjoituksissa nimi kuitenkin vaihtelee. Etunimi on välillä muodossa *Johannes*, välillä muodossa *Jöns*. Lisäksi tunnetaan patronyymi, joka on ruotsiksi *Andersson*, latinaksi *Andreae*. Nimen *Budde* sijasta tai sen rinnalla esiintyy usein myös nimi *Räkk*. Budden aikalaislähteiden perusteella olisi siten perusteltua puhua vaihtoehtoisesti *Jöns Räkk* -nimisestä henkilöstä. Vakiintunutta konventiota puhua juuri *Jöns Buddesta* ei kuitenkaan ole syytä hylätä. Huomionarvoista on kuitenkin se, että vakiintuneeseen käyttöön olisi voinut valikoitua jokin muukin nimen variantti. Nimiasian kannalta kiintoisaa on se, että Porthan käyttää nimenomaan nimeä *Budde*, eikä nimeä *Räkk*. Porthan käsittelee asiaa alaviitteessä, jossa hän esittää nimen *Budde* käytön tueksi sen, että Budden kääntämien Raamatun kirjojen kääntäjäksi mainitaan *Buddha*, ja sen, että edellä mainitussa pateenissa nimi on muodossa *jönes budde*. Porthan kuitenkin mainitsee samassa alaviitteessä, että häntä edeltänyt tutkija

²³ Vrt. Wollin 2011, 15.

²⁴ Lamberg 2007, 257; Kristina Nikula, Om den ”gudhelige” brodern Jöns Budde. *Folkmålsstudier* 47 (2009), 134–136, 148; Janne Harjula, Keskiajan kirjoitusvälineet ja –alustat arkeologisen tutkimuksen valossa. Teoksessa Ulla Clerc (toim.) *Kirjain kerrallaan. Lukemisen ja kirjoittamisen jäljet*. Turun Historiallinen Arkisto 66. Aboa Vetus & Ars Nova. Turun Historiallinen Yhdistys 2015, 15–17

²⁵ Porthan 1867, 148; Harjula 2015, 17.

Stiernman on käyttänyt nimeä *Budha, sive Räk*. Porthan ei tunnu olevan selvillä, mistä lähteestä Stiernman on saanut selville nimen *Räkk*. *Räkk* esiintyy esimerkiksi *Jöns Budden kirjassa* (*Codex Holmiensis A58*), joka oli viety Tukholmaan 1750-luvulla. Porthan ei siis näytä tunteneen sitä.

Edellä käsitelty Porthanin alaviite on kiinnostava toiseltakin kannalta. Porthan nimittäin viittaa siinä jo mainitun Stiernmanin lisäksi toiseenkin aiempaan tutkijaan Loenbomiin. Kuten edellä on kerrottu, Porthan mainitsee leipätekstissä, että hänen kuvailemansa Budden tekstit ovat muilta tutkijoilta jääneet huomaamatta. Alaviitteessä hän kuitenkin viittaa aiempiin kirjoittajiin, jotka mainitsevat Budden. Porthanin mainitsema Loenbom oli ruotsalainen historioitsija Samuel Loenbom (1725–1776), ja Porthan viittaa hänen teokseensa *Utkast til en historia om svenska bibelöfversättningar* vuodelta 1774.²⁶ Porthanin mainitsema Stiernman oli niin ikään ruotsalainen historioitsija Anders Anton von Stiernman (1695–1765), ja viittaus on hänen teokseensa *Tal om de lärda vetenskapens tillstånd i Svea rike under hedendoms- och påfvedömtiden* vuodelta 1759.²⁷ Toisessa alaviitteessä Porthan viittaa vielä Schefferukseen. Hän oli filologi Johannes Schefferus (1621–1679), jonka postuumiin teokseen *Svecia literata* (1680) Porthan viittaa.²⁸

Porthanin alaviitteet ovat kiintoisa lisä tietämykseemme Budden jälkimaineesta. Esimerkiksi Wollin²⁹ nimittäin on siinä käsityksessä, että Porthan on keskiajan jälkeen ensimmäinen, joka on maininnut Budden nimeltä. Alaviitteet kuitenkin osoittavat, että aiempiakin mainintoja on. Viittaus Schefferukseen näyttää kuitenkin olevan vain Porthanin esimerkki niistä, joilta Budde on jäänyt huomaamatta, enkä Schefferuksen teosta silmäilemällä löydäkään mainintaa Buddesta.³⁰ Varhaisimmat Budden nimeltä maininneet historioitsijat näyttäisivät siis olevan Stiernman 1759, sitten Loenbom 1774 ja kolmantena Porthan 1787. Stiernmanin ja Loenbomin teoksia tämän kirjoittajalla ei ole ollut tilaisuutta tarkastella, mutta Porthanin alaviite osoittaa, että Budde mainitaan niissä nimeltä.

Porthan voidaan nähdä Budde-tutkimuksen aloittajana sikäli, että hän tuli nostaneeksi esiin useita Budden henkilöön ja teksteihin liittyviä kysymyksiä, joita tutkimuksessa vieläkin käsitellään. Porthanin panoksen esiin nostaminen ei ole pelkkä tutkimushistoriallinen kuriositeetti, sillä hänen ansiostaan on säilynyt tekstiotteita ja tietoja, joita meillä ei muuten olisi. Myöhemmät tutkijat ovat muistaneet Porthanin panoksen ja antaneet sille arvoa. Ruotsalainen professori Erik Noreen jopa julkaisi Porthanin Buddea käsittelevän tekstin sellaisenaan uudelleen oman Budde-artikkelinsa liitteenä.³¹ Porthanin sitaattien on ajateltu olevan luotettavia, siis säilyttävän Porthanin

---

²⁶ *Nordisk familjebok. Konversationslexikon och realencyklopedi. Ny, reviderad och rikt illustrerad upplaga. Sextonde bandet.* Nordisk familjeboks förlags aktiebolag 1912, 965.

²⁷ *Nordisk familjebok. Konversationslexikon och realencyklopedi. Ny, reviderad och rikt illustrerad upplaga. Tjugosjätte bandet.* Nordisk familjeboks förlags aktiebolag 1917, 1348–1350.

²⁸ *Nordisk familjebok. Konversationslexikon och realencyklopedi. Ny, reviderad och rikt illustrerad upplaga. Tjugofjärde bandet.* Nordisk familjeboks förlags aktiebolag 1916, 995–996.

²⁹ Wollin 2011, 15.

³⁰ Joannis Schefferi Argentoratensis, *Svecia literata sev de scriptis & scriptoribus gentis Sveciae. Opus postumum.* Typis & impensis Henrici Keyser 1680.

³¹ Erik Noreen, *Studier i Jöns Buddes ordförråd. Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning utgivet av Styrelsen för Meijerbergs institut vid Göteborgs högskola* 6 (1944), 66–72.

tutkittavana olleen käsikirjoituksen kielimuodon tarkoin.³² Seija Tiisala³³ on toisaalta ollut sillä kannalla, että Porthan ei kopioitsijana ainakaan ortografian suhteen ole välttämättä täysin luotettava. Porthanin on kuitenkin ainakin joissakin yhteyksissä osoitettu kiinnittäneen huomiota ortografiaan, sillä hän esimerkiksi toteaa, että Agricolan ajan ortografia poikkeaa hänen oman aikansa ortografiasta.³⁴ Geete³⁵ puolestaan kritisoi Porthania siitä, että tämä ei ole merkinnyt näkyviin avaamiaan lyhenteitä siteeratessaan Budden käsikirjoitusta. Porthan tuo toisaalta alaviitteissä avoimesti esille, ettei hän aina ole saanut selvää Budden käsialasta: yhden sanan kohdalla hän nimittäin huomauttaa, ettei sitä toisinkaan voi lukea, ja erään toisen sanan hän sanoo jättäneensä kokonaan pois, koska hän ei osannut lukea sitä. Vakavia virheitä Porthanin antamissa otteissa tuskin on, eikä ole kohtuullistakaan olettaa Porthanin voineen noudattaa kaikkia nykyisiä tieteellisiä editoimisperiaatteita.

Mikko Kauko

Pohjoismaisten kielten tutkijatohtori, Turun yliopisto
mikkau (apud) utu.fi

---

³² Noreen 1944, 10; Olav Ahlbäck, Jöns Buddes språk och landsmansskap. *Studier i nordisk filologi* 40–41 (1952), 1–152.

³³ Seija Tiisala, Jöns Budde och Heliga Fru Karin. Adverb och textattribution. Teoksessa Lars Wollin (toim.) *Studier i svensk språkhistoria* 3. Skrifter utgivna av institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 34. Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 1993, 216.

³⁴ Häkkinen 2015, 13.

³⁵ Geete 1899, XXXII.